

Mawiu

6

AHKUN HKANSE HTE SENG AI FEDERAL MASA THE MYEN MUNG A SIMSA LAM BAWNGBAN HPAWNG

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

The Asia Foundation

NDAI SHARIN LAIKA MALAWM HPE:

The Asia Foundation

hku nna **Professor Paul A. R. Hobson** hte arau

Matthew Arnold

Nicola Williams

Lea Lybecker

Kyaw Myo Oo

Ni hku nna gyin shalat mat ai re.

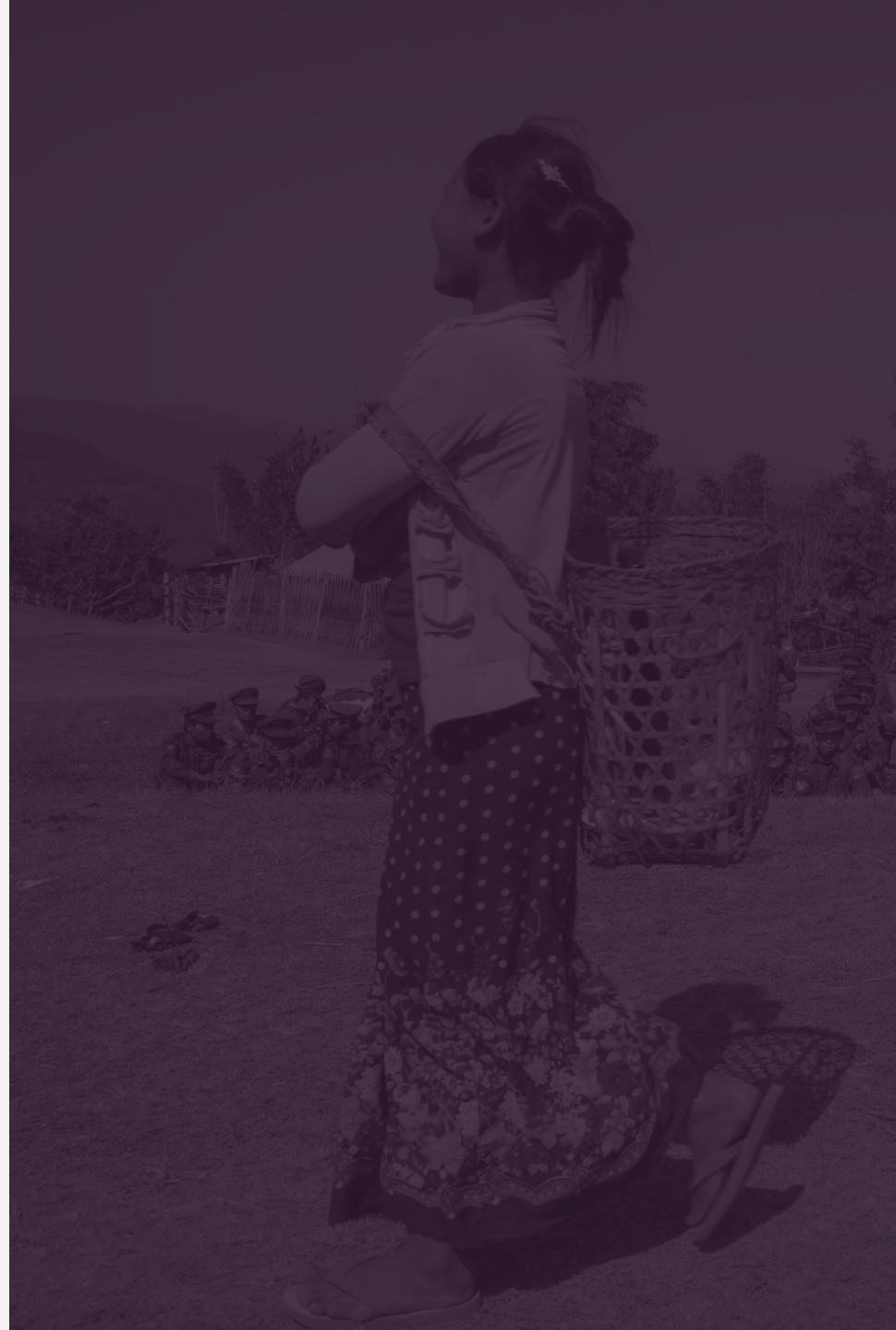
Ndai sharin laika malawm gin shalat ai lam hpe American mungchying shawa a shawang myit hpe hte United States Agency for International Development (USAID) hku nna len ya ai madi shadaw lam hte galaw ngut kre la lu ai re. Ndai kaw lawm ai ginlam ni gaw The Asia Foundation a ningmu sha rai nna USAID hte US Asuya a ningmu nre ai ngu ai hpe ndau dat ga ai.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

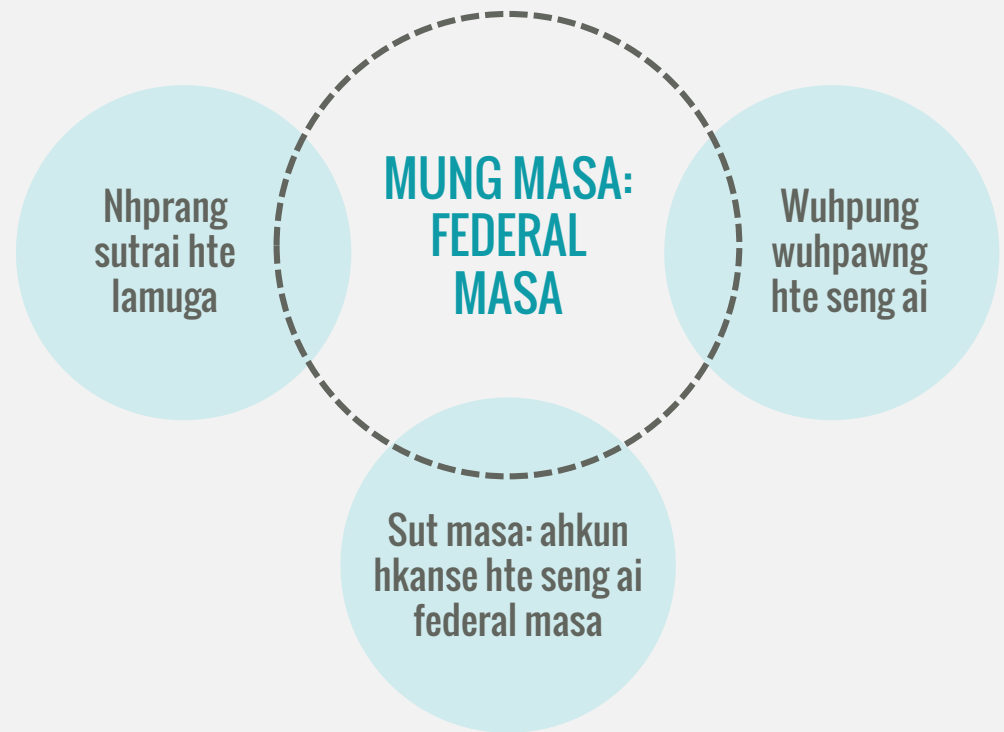
NDAI MAWJU HTA LAWM NA LAM NI

- 1 Simsa lam bawngban ai hta sut masa hte seng nna ahkun hkanse hte seng ai lawnglam ni hpa ni lawm a ta?
- 2 Simsa lam bawngban zuphpawng kata , aten kalu masing hku nna sharap shara sa wa ai lam hte ahkun hkanse hparan hpareng lam ni gaw ganing hku galaw sa wa nga a ta? Ganing zawn re ai polisi lakung lakap ni nga a ta?
- 3 Simsa lam bawngban zuphpawng hta sut masa lam hte seng nna ganing zawn re ai lawnglam ni hpe bawng ging a ni?

AHKUN HKANSE HTE SENG AI FEDERAL MASA HTE **SIMSA LAM MAHKRUN**

- Sut masa hte seng ai lam ni, ahkun hkanse hte seng ai federal masa ni gaw simsa lam bawngban ai hta gabaw hta hkan nna bawngban ai lam ni yawng ngu na daram hta hkra lawm ai.
- Ahkun hkanse hte seng ai federal masa gaw federal hkrang gaw shachyaw sa wa ai lam hta grai ahkyak ai ginlam kaba re. Mungchying wuhpawng gaw sa wa ai lam, ahkun hkanse sharap shara ai lam hta kasi la mai ai hkrang ni hte shang gumhpraw garan gachyan ai masa ni rai nga ai.
- Sut masa hte seng ai bawngban hpung ni hku nna sut masa polisi hte mungchying hte seng ai ja gumhpraw lam ni hpe madung bawngban ai lam chye lu ai.

SIMSA LAM A MATU AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

Ahkun hkanse hte seng ai federal masa a dawhpum dawnu ni

Simsa lam bawngban ai lam hta ahkun hkanse garan gachyan ai lam hpe bawngban ai shaloi nhprang sutrai hte seng ai lam ni hpe malawng tsun ai hpe mu lu ai. Ndai lam mung ahkyak ai raitim kaga grau dam lada ai shang gumhpraw ni (sut gan, shang gumhpraw hte hpaga yumga ahkun ni, dazik ahkun etc.), dai nna shang gumhpraw garan gachyan ai hte seng ai hparan hpareng ladat ni mung ahkyak nga ai..

SHANG GUMHPRAW GARAN GACHYAN MASA

NHPRANG SUTRAI:

Munghpawm hte Mungdaw lapran nhprang sutrai kaw na shang ai gumhpraw hpe garan gachyan ai lam hpe asan sha masing jahkrat da lu ai masa gaw aten kalu na sut masa bawngring lam, mungchying kalu kaba lam hte masing masa gran ai lam, grau kaja ai hkamja lam hpe gawgap lu ai, hpaji masing ni, mungchying akyu rawng na lam hpe gawgap ai hta arang bang ai, shing re ai mai kaja lam ni hpe mai lu nga ai.

Shang gumhpraw garan gachyan ai lam hta nhprang sutrai htu shaw ai marang e hten za mat na grup yin hte hkra machyi na buga masha ni hpe mung sawn shalawm ai.

SIMSA LAM A MATU AHKYAK AI SUT MASA LAWINGLAM NI

Ahkun hkase hte seng ai federal masa a dawhpum dawnu ni

SHANG GUMHPRAW GARAN GACHYAN MASA

SHARAP SHARA LAM:

Pyidaungsu Rapdaw (paliman) hte Munghpawm Asuya hku nna M/G ni hta lu la ai shang gumhpraw hta la kap nna kaga ni hte dingdaw jang ganoi gahproi nga sat nga sa tsang du hkra sharap shara na masing ni nga nga ai.

SIMSA LAM A MATU AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

Ahkun hkanse hte seng ai federal masa a dawhpum dawnu ni

JAWM HTA AHKUN

Munghpawm Asuya hku nna Mungdaw/Ginra buga asuya ni hte ahkun hkanse jawm hta na (shang gumhpraw ahkun, hpaga hpung ahkun, dut mari ahkun hte sut gan ahkun) masing gran da ai. Mungdaw/Ginra tsang na asuya ni a shang gumhpraw shai hkat ai alm ni hpe sharap shara ai masing masa ni hku shapri shanem na.

AHKUN HKANSE SHARAP SHARA AI LAM

Rap ra lam hte masan sa ai lam hpe shagrau sharawt sa wa na matu Munghpawm Asuya hku nna Mungdaw/Ginra ni a ahkun hkanse hpe sharap shara ai lam hpe galaw sa wa na.

SIMSA LAM A MATU AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

Ahkun hkanse hte seng ai federal masa a dawhpum dawnu ni

- Simsa lam hta lawm ai ni hku nna majan nhpan a majaw hkra machyi hkrum ai masha ni a ra ai lam magup sumhpa hpe shingrau ya lu ai garum ningtum ni hpe jaw na matu sawn shalawm ging ai.
- Majan nhpan hta hkra machyi hkrum ai masha ni hpe shading ai shaloi shara htawt sit hkrum ai ni, hkala nba hkrum ai (sh) gaw ningja byin mat ai, kan bau bungli hten run mat ai, dum nta masha ni, hkrit kajawng mat ai ni (sh) myit ana lu mat ai ni hpe sawn shalawm ra na rai nga ai.
- Majan nhpan ngut ai hpang na shawa masha ni bai gaw sharawt lu na lam hte bai htingram lu na lam a matu garum ningtum jaw ai lam hta majan nhpan hta hkra machyi hkrum ai la, num, num ma, la ma ni hpe mung sawn shalawm ra na rai nga ai.

GARUM NINGTUM NI

Alak mi re jaw ai garum ningtum ni gaw mungchying wuhpawng hte bawngring lam hta ra ai lam ni hpe shingrau ya lu nga ai. Num/La garan ginghka ai lam, matsan masha ni, majan nhpan, gaw ningja hte du hkra ladaw hpyen a majaw hkra machyi ai lam ni hpe mung sawn shalawm nga ai.

*Grant ngu ai gaw tsang hte tsang na asuya ni lapran, Mungdan Asuya langai hte langai lapran garum ningtum len ya ai lam hpe shawang myit hte len ya ai masa hpe tsun mayu ai

IDP NI NGA BRA NGA AI LAM

2006, 2016

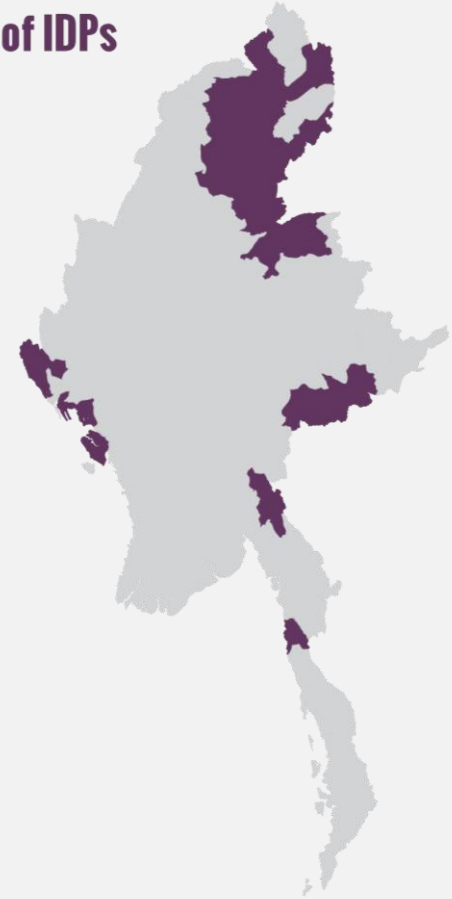
Mungdaw ni hta majan nhpan a majaw IDP ni chyam bra nga ai lam hpeshinggyin nau na wuhpung wuhpawng ni hta shinggyin da ai data ni hpe madun ai map ni re.

Ndai data ni hpe majan nhpan a majaw jamjau jamhkau hkrum nga ai mungchying shawa ni hpe garum ningtum ai lam hta jai lang mai nga ai.

**Presence of IDPs
2006**

**Presence of IDPs
2016**

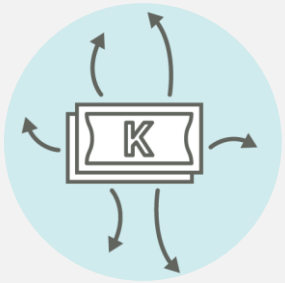
SIMSA LAM BAWNGBAN AI HTA AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

BRANG LANG RE AI HKU BAJET JAHKRAT NA HTE MAYUN KUMHPA SHA AI LAM

- Mungdan jai gumhpraw hte seng nna daw chyen mi hpe sha ndau da, mai la ai majaw Asuya jai gumhpraw hpe sang sang lang lang chye lu na matu yak nga ai.
- M/G ni hpe mungdan ting shang gumhpraw kaw na kade daram hpe bai len ya ai ngu ai mung sang sang lang lang nchye lu nga ai. Mungchying shawa hte seng ai bajet hpe gaw Asuya ndau wa sai hpe mu lu ai.
- 2017 May shata na Palanglong Zuphpawng hta myit hkrum da ai hte maren brang lang bajet masa hta lai nna rap ra ai sut masa pandung de du lu na matu mung grai ahkyak nga ai.
- Peace process stakeholders should interact with budget data and planning and prioritization processes to both: Simsa lam bawngban ai hta lawm ai ni gaw bajet hte seng ai data ni hte masing masa ni hpe mung sawn maram let lawu na lawnglam ni hpe num shawng jaw gin ai:
 - I) asan brang lang re ai masa hte sut masa hku Ginjaw jumtek uphkanng masa hpe shayawm ai masa ni hpe n gun jaw na. li) htawm e byin wa na ningbaw ningla ni hpe sut masa hparan hpareng lam hte seng ai ningmu jahpaw sharin hpawng hte wunkat ni hpe mung man man jaw ging ai

SIMSA LAM BAWNGBAN AI HTA AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

AHKUN HKANSE HTE SENG AI FEDERAL MASA HPE SIMSA LAM BAWNGBAN ZUPHPAWNG HTA MUNG ZUPHPAWNG SHINGGAN HTA MUNG

Dimokresi federal masa gawgap sa wa ai lam hpe madi shadaw na ahkun hkanse hte seng ai wut wahpang ni hpe gawgap la na nga jang, ya nga nga ai Asuya ni lapran na ahkun hkanse hparan hpareng ai lam hku nna aten kadun hta mai hparan la ai zawn, gawda upade gram ra na zawn re ai aten kalu masing ni hpe mung mai myit shalawm nga ai. Ya yang na masa hpe yu jang Myen Mung hta ahkun hkanse hte seng nna Mungdaw/Ginra ni a ahkaw ahkang hpe maden jat ya mai ai ahkun hkanse hte seng ai ginjaw jumtek uphkanh hkrang shayawm masa hpe hkrang shapraw sa wa mai nga ai. (Ahkun hkanse hte seng ai federal masa: aten kadun hte aten kalu masing hte seng ai slide ni hpe yu).

SIMSA LAM A MATU AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

MUNGDAN MADU AI HPAGA HPUNG NI (SEE) HPE GRAM SHARAI AI LAM

SEE ni kaw na shang ai gumhpraw gaw Munghpawm shang gumhpraw a tsa htam shadang 50% daram rai nga ai; malawng gaw nhprang kaw na re. Myen Mung a sut masa hte mung shawa ni akyu hkam sha lu na matu ndai SEE ni a shang/jai gumhpraw dan dan leng leng lit la lit hkam lu na hte shawa jai gumhpraw gambum hpe jat lu na matu yu reng ra na rai nga ai.

SEE gram sharai ai hte seng nna grau chye mayu jang lawu na laika kaw yu: Bauer. A., et al. 2018. *SEE Reform in Myanmar: The Case of Natural Resource Enterprises*. Natural Resource Governance Institute & Renaissance Institute.

SIMSA LAM A MATU AHKYAK AI SUT MASA LAWNGLAM NI

POLISI HKRANG SHAPRAW ZAI LADAT HPAJI HPUNG JAT YA AI LAM

Simsa lam bawngban nga ai ni hpe ahkun hkanse hte seng ai federal masa gaw ganing zawn re ai polisi masing masa ni hpe byin shangun mai ai ngu ai zawn re ai lam ni hte seng ai zai ladat hpaji ni hpe hpungjat ya mai nga ai. Dai hte maren Asuya hte Asuya nre ai wuhpung wuhpawng ni hku nna Mungchying shawa ni ading tawk akyu hkam sha lu mai ai Asuya ni lapran na ahkun hkanse len ya hkat ai masing masa ni hta shang lawm nna dan dan leng leng rai lu na matu shakut mai nga ai.

AHKUN HKANSE HTE SENG AI FEDERAL MASA: GAWDA UPADE, UPADE NI & POLISI

Federal gawda upade ni hta sut masa hte seng ai lam ni hte sharap shara ai lam ni hpe ka shalawm ai lam nau nnga ai. Ndai masa ni hpe polisi hte upade tsang hta malawng galaw ma ai.

Raitim 1982 na Canada gawda upade hta Mungdaw ni mala hka shai hkat ai lam hpe sharap shara na lam hte seng ai lam numdaw langai hta shalawm da ai. Ndai gaw ningpawt ninghpang tara masa sha re.

Canada gawda upade GINRA NI A SHAI HKAT AI LAM HTE SHARAP SHARA AI LAM

36.

(1) Paliman rapdaw (sh) Mungdaw rapdaw ni a daru magam hpe n manoi ai sha (sh) shanhte ahkaw ahkang ni hpe n manoi ai sha, paliman hte Rapdaw ni, Canada Asuya hte lata gindun nna lawu na lawnglam ni hpe galaw sa wa na matu myit hkum ai:

- a) Canada mungchying sha ni nga mu nga mai na lam hpe jawm shakut sa wa na;
- b) Ahkaw ahkang nrap nra ai lam hpe tsi lu na matu sut masa bawngring wa hkra galaw sa wa na
- c) Canada mungchying shawa yawng hpe ram daw tsang nga ai re ningpawt ninghpang shinggyin a ra ai lam ni hpe shatsup ya na .

(2) Paliman hte Rapdaw hku nna Mungdaw ni masat da ya ai ahkun hkanse tsang hta mai kaja ai mungchying akyu ara ni hpe jaw ya lu na matu garum ningtum sharap shara ai lam hpe galaw ya na.

AHKUN HKANSE HTE SENG AI FEDERAL MASA: ATEN KADUN HTE ATEN KALU AHKAW AHKANG NI

ATEN KADUN AHKAW AHKANG NI

Myen Mung hta ahkun hkanse hte seng nna ginjaw jumtek uphkan masa shayawm ai lam hte sharap shara ai lam ni gaw tatut hta byin nga magang sai. 2008 gawda upade shangwang kata, shinggan (the 2015 gram sharai upade) ni hta ahkun hkanse hparan hpareng masa ningnan ni hpe myit lu na matu ginjang ni lawm nga ai.

Ga shadawn:

- Sharap shara masing jahkrat na (i.e. bunghkup garum ningtum hpe sharap shara masing hku lang na).
- Mungchying masing masa ni hpe hkrang shapraw mat wa ai shaloi masa hta hkan nna jaw ai garum ningtum ni hpe Mungdaw/Ginra ni hpe ningja shaja ya ai masa hku jai lang na.
- Nhprang kaw na lu ai shang gumhpraw hpe Mungdaw/Ginra ni hte garan lang na
- Uphkan ahna garan ya ai, ja gumhpraw jawm hkam ya ai masa hku nna Mungdaw/Ginra ni hpe hpaji polisi hkrang shapraw sa wa ai lam hta ningja shaja ya na.
- Majan nhpan hta hkra machyi hkrum ai (sh) du hkra ladaw hpyen kaw na shingbyi shara jaw ai zawn re ai lam ni a matu lamang shading nna jaw ai garum ningtum ni hpe grau jai lang na.

AHKUN HKANSE HTE SENG AI FEDERAL MASA: ATEN KADUN HTE ATEN KALU AHKAW AHKANG NI

ATEN KALU AHKAW AHKANG NI

- Nhprang sutrai hte lamuga hparan hpareng ai lam hpe jawm lit la lu na matu 2008 gawda upade section 37 hpe bai dinglik yu na.
- Munghpawm Asuya hku nna M/G ni hpe shang gumhpraw ahkun hte hpaga yumga ahkun hta shinggyin na ahkang jaw na.
- Hkamja dap hte hpaji dap hku nna M/G ni mungchying wuhpawng gaw de sa wa ai lam hpe n gun jaw na.
- Tsang masum na ra lata da ai buga asuya hpaw shabawn na:
 - Buga tsang ni rai nga ai ninghtawn, mare kahtawng tsang na ahkun hkanse hparan hpareng ai lam hpe galaw na.
 - Buga Asuya a ra ai lam ni hpe shadik lu na matu sutgan ahkun ni hpe hta shinggyin na

LAWNGLAM MADUNG NI HPE GINCHYUM DAT AI LAM

- Ahkun hkanse hte seng ai federal masa gaw federal hkrang gaw shachyaw sa wa ai lam hta grai ahkyak ai ginlam kaba re. Mungchying wuhpawng gaw sa wa ai lam, ahkun hkanse sharap shara ai lam hta kasi la mai ai hkrang ni hte shang gumhpraw garan gachyan ai masa ni rai nga ai.
- Simsa lam bawngban ai hta shang gumhpraw garan gachyan na lam bawngban ai shaloi htum wa chye ai nhprang sutrai ni hta sha madung tawn nga ai. Grau dam lada ai hku ahkun hkanse hta shinggyin la mai ai lam ni hpe mahtang madung dat ging ai.
- 2008 gawda upade a shangwang kata hte 2015 gram sharai da ai upade ni hku yu jang ahkun hkangse gayin gaye hparan hpareng ai lam hpe aten kadun hta hkrang shapraw sa mai nga ai. Aten kalu gram sharai na lam hpe gaw bawngban jahkrup ai masa hku nna galaw la mai na rai nga ai.
- Ahkun hkanse hte seng ai federal a ningpawt ninghpang tara ni gaw sut masa wuhpawng byin tai wa lu na matu mai byin shangun na rai nna, simsa lam bawngban hpawng hku nna mungchying wuhpawng gawgap lu na matu mai byin shangun na rai nga ai.

CHYAM DINGLIK YU AI LAM

Step **1** Ahkun hkanse hte seng ai federal masa a ningpawt ninghpang tara ni hpe madi madun da ai slide pa ni hpe bai maram yu na

Step **2** **HPUNG HKU BAWNGBAN AI LAM**
Ahkun hkanse hte seng ai federal masa a ningpawt ninghpang tara madung ni gaw hpa ni ta? Munghpawm simsa lam munggyit ga sadi (Union Peace Accord) hta hkap la mai na zawn re ai ahkun hkanse hte seng ai federal tara ni gaw hpa ni mai rai na? > Ningpawt ninghpang tara 3-4 dang hpe tang madun yu na

Step **3** **HPUNG HKU NNA TANG MADUN NA BAWNGBAN NA**
Tang madun na masha lata nna tang madun shangun na